

FTAMP: 17.01.07

Ж. Секей

Шәкәрім университеті,
071412, Қазақстан Республикасы, Семей қ., Глинка к-сі, 20 А
Orcid: 0000-0002-0984-7860
e-mail: janbota2010@mail.ru

М. МАҒАУИННИҢ «ЖАРМАҚ» РОМАНЫНДАҒЫ ШИЗОИДТЫ КЕЙІПКЕР БЕЙНЕСІ ЖӘНЕ «ШИЗОФРЕНИКАЛЫҚ ДИСКУРС»

Андатпа: Мақалада М. Мағауиннің «Жармақ» романындағы шизоидты кейіпкер бейнесі шизофреникалық дискурс аясында қарастырылады. Мақаланың мақсаты – туындыдағы тұлғаның екіге жарылуы, ішкі «мен», бұйығылық, интеллектуализация құбылыстарының көркемдік репрезентациясын айқындап, олардың баяндау құрылымын анықтау. Зерттеуде нарратологиялық, дискурсивтік талдау, контент-талдау әдістері қолданылды. Сонымен бірге сапалық-сандық тәсіл арқылы шизоидты белгілердің мәтіндегі жиілігі мен тұрақтылығы анықталды.

Зерттеу нәтижесінде романдағы шизоидты кейіпкер бейнесі тек психологиялық күйде ғана емес, нарративтік құрылым, фрагментті баяндау, ішкі монолог, уақыт пен шындықтың субъективтенуі арқылы іске асырылатыны анықталды. Сонымен бірге «дертке шалдыққан өркениет» жағдайындағы адам болмысының шекаралары жөніндегі экзистенциалдық мәселелер де назардан тыс қалмады. Романның бас кейіпкерлері – Мұрат пен Марат арасындағы қостұлғалық оппозиция тұлғаның екіге жарылуын, қазіргі қоғамдағы құндылықтар дағдарысы мен сананың ішкі қақтығысын бейнелейтін концептуалдық модель ретінде негізделді.

Зерттеудің ғылыми маңыздылығы қазақ әдебиетінде шизоидты кейіпкер мен «шизофреникалық дискурсты» теориялық тұрғыда кешенді зерделеумен айқындалады. Ал тәжірибелік құндылығы әдебиеттану, нарратология, психологиялық проза мәселелерін оқытуда, сонымен бірге қазіргі қазақ прозасын интерпретациялауда қолданысқа ие. Зерттеу қорытындылары сөз өнеріндегі маргиналды сананы зерделеуде және заманау қазақ әдебиетін оқыту тәжірибесінде қолдануға негіз бола алады.

Тірек сөздер: шизоидты кейіпкер, ішкі «мен», екіге жарылу, жатсыну, нарратив, шизофреникалық дискурс.

Кіріспе

Бүгінде қазіргі гуманитарлық білімде аутсайдер санасына және оның өнердегі репрезентациялануына деген қызығушылық артуда. «Дертке шалдыққан өркениет» жағдайында [1], түптеп келгенде тұлғалық бірегейлік дағдарысы тереңдеп, жатсыну үдерісі күшейіп, нарциссистік мәдениетке тән жеке болмыстың жекелеген қырларының жаппай жария етілуі белең алған кезеңде, ішкі әлемі социумға тікелей тәуелді шизоид тұлғаның бейнесі айрықша мәнге ие болып отыр. Әдебиетте бұл тұлға типінің қалай пайымдалатынын зерттеу қайсыбір дәуірге тән рухани дерттерді танып-білуге мүмкіндік береді. Шизоидты кейіпкерлерді сомдау арқылы көркемдік құралдардың – баяндаудың ұйымдасуы, кеңістік-уақыттық координаттар мен образдар жүйесінің – шизоидты әлем суретін қалай бейнелейтіні айқын көрсетіледі. Жаһандану, құндылықтар дағдарысы, әлеуметтік және мәдени трансформациялар жағдайында тұлғаның ішкі тұтастығы әлсіреп, «меннің» тұрақсыздығы көркем мәтіннің басты тақырыптарының біріне айналды. Осы тұрғыдан алғанда, әдебиеттегі шизоидты кейіпкер бейнесі мен шизофреникалық дискурс қазіргі заман шындығын бейнелеудің маңызды көркемдік формаларының бірі ретінде өзекті зерттеу нысаны болып табылады.

Зерттеудің өзектілігі – М. Мағауиннің «Жармақ» романындағы кейіпкер бейнесінің жеке психологиялық трагедия шеңберінен шығып, қоғамдық және мәдени дағдарыстың көркем моделіне айналуымен тікелей байланысты. Романда кейіпкердің ішкі бөлшектенуі әлеуметтік бақылау, идеологиялық қысым және рухани жатсыну үдерістерімен астасып, субъективті шындықтың тұрақсыздығын айқын көрсетеді. Бұл жағдай туындыны тек постмодернистік не болмаса философиялық тұрғыдан ғана емес, шизоидты сана мен шизофреникалық дискурс контекстінде зерделеудің қажеттілігін айқындайды.

Зерттеудің мақсаты – М. Мағауиннің «Жармақ» романы негізінде қазақ әдебиетіндегі шизоидты кейіпкер бейнесінің көркемдік және психологиялық ерекшеліктерін анықтау, сондай-ақ шизоидты сананың мәтінде қалай құрылымданатынын сапалық және сандық талдау арқылы дәлелдеу. Зерттеу барысында кейіпкер санасының бөлшектенуі, ішкі

«меннің» екіге жарылуы, эмоционалдық бұйығылық, интеллектуализация және фрагментті ойлау сияқты шизоидты белгілердің романдағы жүйелілігі мен таралу жиілігі айқындалады. Сонымен қатар романда қолданылған нарративтік құрылым, ішкі монологтар, ой үзіктері мен баяндау тәсілдері арқылы қалыптасатын «шизофреникалық дискурстың» көркемдік табиғатын ашу. Осы арқылы шизоидты кейіпкер бейнесін жеке психологиялық феномен ретінде ғана емес, қоғамның рухани-мәдени ахуалын, тұлғалық дағдарыс пен маргинал сананы бейнелейтін көркем модель ретінде тұжырымдау көзделеді.

Материалдар мен әдістер

Зерттеудің негізгі материалы ретінде қазақ әдебиетіндегі шизоидты кейіпкер бейнесін және «шизофреникалық дискурсты» талдауға мүмкіндік беретін репрезентативті мәтін ретінде М. Мағауиннің «Жармақ» романы таңдалып алынды. Зерттеу материалының сапалық сипаты – туындыдағы шизоидты санаға тән белгілердің (ішкі «меннің» екіге жарылуы, диссоциация, эмоционалдық бұйығылық, интеллектуализация, фрагментті ойлау) көркемдік деңгейде көрінуімен анықталады. Ал сандық сипатында туындыдағы ішкі монологтар саны, өзін-өзі бақылау, бөлшектену мотивтерінің қайталану жиілігі, фрагментті нарратив элементтерінің (ой үзгі) қолданылу саны тақылеттес шизоидты белгілер есепке алынды. Бұл көрсеткіштер мәтіндегі шизоидты дискурстың эпизодтық емес, тұрақты құрылым екенін дәлелдеуге септеседі.

Осы зерттеу пәнаралық әдіснамалық негізге сүйенеді. Шизоидты кейіпкер бейнесін психологиялық, нарративтік әрі мәдени-философиялық қырларынан кешенді түрде талдауды мақсат етеді. Әдіснамалық тұғырды таңдауда шизоидты тұлға феноменін клиникалық диагноз ретінде емес, көркемдік және экзистенциалдық құрылым сипатында қарастыратын заманауи гуманитарлық зерттеулердің ұстанымдары басшылыққа алынды.

Баяндаудың субъект-объектілік ұйымдасуын, ішкі монолог пен көпдауыстылықты, нарративтің фрагменттелуін талдау барысында Б.О. Корманның субъектілік құрылым теориясы басшылыққа алынды [2]. Нарратологиялық әдіс туындыдағы «кім сөйлеп тұр?», «қай жақтан баяндалып отыр?» деген сауалдарды нақтылауға және шизоидты сананың көркем мәтінде қалай репрезентацияланатынын айқындауға жәрдемдеседі. Сонымен қатар роман мәтіндегі үзік ойлау, логикалық тұрақсыздық, субъективті шындықтың басымдығы сияқты белгілерді шизоидты дүниетанымның көркемдік формалары ретінде қарастыру үшін дискурсивтік талдау әдісі қолданылды. Бұл әдіс шизоидты кейіпкер бейнесін жеке психологиялық феноменнен гөрі қоғамдық-мәдени сын формасы ретінде ұғынуға көмектеседі. Мақалада қолданылған интерпретациялық тәсіл кейіпкер санасының бөлшектенуін, нарративтік құрылым мен психологиялық мазмұнның өзара байланысын тұтас көркем жүйе ретінде түсіндіруге қызмет етеді. Контент-талдауға негізделген сапалық-сандық әдістерді қолдану шизоидты дискурстың мәтіндік құрылымда эпизодтық емес, тұрақты әрі доминантты сипатқа ие екенін дәлелдеуге бағытталады.

Әдебиетке шолу

Шизоидты тұлға типін зерттеу психология, философия және әдебиеттану тоғысындағы пәнаралық бағыт ретінде ХХ ғасырдың екінші жартысынан бастап қарқын ала бастады. Бұл мәселенің теориялық негізін қалыптастырған іргелі еңбектер, ең алдымен, клиникалық психология мен психоанализ саласына тиесілі.

Шизоидты тұлғаның психологиялық табиғатын алғашқы зерттеген – Гарри Гантрип. Ол шизоидтық күйді «махаббатқа айналған аштық» ретінде түсіндіріп, бұл тұлға типінің басты ерекшелігі ішкі әлемге үңілу мен сыртқы шындықтан қорғану екенін көрсетті [3]. Гантрип шизоидтықты тек патология ретінде емес, адамның қорғанысқа негізделген психикалық стратегиясы деп түсіндіреді. Бұл тұжырым әдеби кейіпкерлерді талдауда шизоидты тұлғаны «ауытқыған» адам емес, ішкі әлемі басым субъект ретінде қарастыруға мүмкіндік береді.

Осы бағытта зерттеу жұмыстарын жазған ғалым – Нэнси Мак-Вильямс. Оның еңбектерінде шизоидты тұлғаға тән негізгі белгілер – жақындыққа деген амбивалентті қатынас, эмоцияны ішке бұту, интеллектуализация талданады [4]. Мак-Вильямс шизоидтықты клиникалық диагноздан гөрі тұлғалық ұйымдасу типі ретінде сипаттайды. Бұл тәсіл әдебиеттануда шизоид кейіпкерді көркем антропология тұрғысынан зерделеуге жол ашады.

Философиялық және мәдениеттанымдық тұрғыдан шизоидты сана мен фрагментті ойлау табиғатын түсіндіруде Жиль Делез және Феликс Гваттари еңбектері айрықша мәнге ие [5]. Олардың «шизофреникалық дискурс» турасындағы тұжырымдамасы шизофренианы клиникалық құбылыс деп емес, қоғамдық және мәдени құрылымдарды әшкерелеудің тәсілі ретінде қарастырады. Делез бен Гваттари шизоидтық ойлауды «нормаға қарсы» шығармашылық күш ретінде түсіндіреді. Бұл идея әдеби мәтіндердегі үзік нарратив, көпдауыстылық, логикалық тұрақсыздық құбылыстарын талдауға теориялық негіз береді.

Сананың, ақыл-естің және қоғамның шекараларын зерттеуде Мишель Фуко еңбектері де айрықша мәнге ие. Фуко «қадағалау», «қалыпты» және «ауытқу» ұғымдары арқылы шизоидты тұлғаның қоғамдағы маргиналдық орнын түсіндіреді [6]. Ғалым «қалыпты» мен «қалыптан тысқары» ұғымдарының тарихи-конструктивтік сипатын нақты көрсетеді. Осы ретте шизоид кейіпкер қоғамның дертін бейнелейтін айна ретінде көрініс табады.

Әдебиеттануда шизоидты кейіпкер мен оған сәйкес нарративтік құрылымды талдауда Борис Корман еңбектері іргелі мәнге ие [2]. Ол көркем мәтіндегі субъект-объект қатынастарын жүйелеп, баяндаудың «кім айтып отыр?», «қалай айтып отыр?» деген сауалдарды алдыңғы қатарға шығарады. Корман шизоидты сананың мәтінде субъект мен объектінің орын ауыстыру арқылы орын тебетінін анықтайды.

Бұл бағытты ары қарай дамытушы орыс ғалымы В. Руднев психикалық семиозис теориясы арқылы әр тұлға өзіне тән «шындықты» қалыптастырады деген тұжырым ұсынады [7]. В. Руднев объективті шындықтың мүмкін еместігін тілге тиек ете келе, оны әдеби мәтіннің көпқабатты субъективті құрылымымен байланыстырады. Бұл қағида шизоидты кейіпкер бейнесін «бір ғана дұрыс интерпретациясы бар» объект ретінде емес, ашық семиотикалық құрылым ретінде талдауға мүмкіндік береді.

Соңғы жылдардағы зерттеулер ішінде Н.А. Петрованың ХХ ғасыр әдебиетіндегі шизоидты персонаж бен «шизофреникалық дискурсқа» арналған еңбегі ерекше назар аударады [8]. Автор шизоидты кейіпкерді ішкі әлем мен сыртқы шындық арасындағы алшақтық тұрғысынан жүйелі түрде талдап, нарратив, хронотоп және образдар жүйесінің бұл алшақтықты қалай бейнелейтінін көрсетеді. Н.А. Петрова психологиялық және нарратологиялық әдістерді синтездейді.

Отандық әдебиеттануда шизоидты кейіпкер арнайы термин ретінде сирек қолданылғанымен, тұлғаның екіге жарылуы, ішкі «меннің» жарықшақтануы мәселелері ХХ ғасырдың екінші жартысындағы қазақ прозасында көрініс тапты. М. Мағауин шығармашылығы көбіне тарихи сана, ұлттық жад мәселелерімен байланыста зерттелгенімен, «Жармақ» романы контекстінде шизоидты сананың көркем репрезентациясы арнайы талдау нысанына айнала қойған жоқ. Осы олқылық аталған романды шизоидты кейіпкер мен «шизофреникалық дискурс» тұрғысынан зерттеудің ғылыми қажеттілігін айқындайды.

Қазақ әдебиеттану ғылымында тұлғаның екіге жарылуы мен қостұлғалық мәселесі көбінесе философиялық, әлеуметтік және мифопоэтикалық тұрғыдан қарастырылып келді. А.Б. Мұхамеджанова «Мұхтар Мағауиннің жаңа прозасы» атты кандидаттық диссертациялық еңбегінде [9] «Жармақ» романы жазушының жаңа прозасына тән экзистенциалдық ізденістерді танытып, тұлғаның ішкі бөлшектенуін, сананың екіұдай құрылымын бейнелейтін интеллектуалдық шығарма екендігін айта келе, романдағы қостұлғалық кейіпкердің жеке психологиялық күйзелісін ғана емес, қазіргі қоғамдағы рухани және құндылық дағдарысты көрсететін көркем модель ретінде қарастырады.

Зерттеушілер Қ. Байтанасова мен Г. Нұрлыбек [10] романдағы Мұрат пен Марат бейнелерін фольклорлық егіздік, қосарланған кейіпкер мотивтерімен байланыстырып, қостұлғалықты архаикалық дүниетанымнан бастау алатын көркемдік тәсіл ретінде түсіндіреді. Авторлардың ойынша, «Жармақ» романындағы адамның екіге бөлінуі мифологиялық сана үшін заңды құбылыс, ол «ескі қазақ» пен «жаңа қазақ» арасындағы рухани-өркениеттік қақтығысты бейнелейді. Мұрат бейнесі ұлттық жад пен рухани жауапкершілікті танытса, Марат бейнесі нарықтық қоғамға бейімделген прагматикалық сананың көрінісі ретінде сипатталады. Алайда бұл тұжырымдарды шизоидты тұлға теориясы

тұрғысынан қарастырғанда, романдағы қостұлғалық тек мифологиялық немесе әлеуметтік бинарлық оппозиция ғана емес, шизоидты сананың көркем репрезентациясы ретінде де танылады. Мұрат бейнесіне тән ішкі рефлексияның басымдығы, эмоционалдық бұйығылық, өзін-өзі бақылау және қоғамнан жатсыну белгілері Гантрип пен Мак-Вильямс сипаттаған шизоидты тұлға типімен толық сәйкес келеді. Ал Марат – осы шизоидты сананың сыртқы шындыққа бейімделген, рационал әрі прагматикалық қыры ретінде көрінеді.

С. Ертайдың «Қазіргі қазақ романдары: жанрлық трансформация» атты еңбегінде М. Мағауиннің «Жармақ» романы қазіргі қазақ прозасындағы жанрлық және философиялық ізденістердің көрнекті үлгісі ретінде бағаланады [11]. Ғалым Мағауин шығармашылығын Батыс әдебиетіндегі екіұдайылық, дуализм парадигмасымен (А. Камю, З. Фрейд, К. Юнг) сабақтастыра отырып, романдағы қостұлғалықты постмодернистік дүниетанымның көркем көрінісі деп түсіндіреді. Аталмыш роман отандық әдебиеттануда көбіне мифопоэтикалық немесе жанрлық трансформация аясында қарастырылғанымен, шизоидты тұлға типі және «шизофреникалық дискурс» теориясымен кешенді байланыста талдау әлі де өзекті ғылыми міндет болып қала береді.

Нәтижелер мен талқылау

Теориялық еңбектерде қаламгерлердің шизоидты кейіпкер типіне деген қызығушылығы түрлі себептермен түсіндіріледі. Әсіресе бұл XIX-XX ғасырлар тоғысында қалыптасқан модернистік парадигмамен тікелей байланысты. Себебі, модернизмде суреткерлер жеке адамға, оның ішкі әлеміне, жалғыздығына, қоғамнан оқшаулануға айрықша мән берді. Олар шынайы өмірден гөрі қиялға, ойдан шығарылған әлемге, ішкі сезімдерге көбірек үнілді. Қысқа мерзім аралығында – 1880-ші жылдардан бастап Екінші дүниежүзілік соғыстың басына дейін қаламгерлер өздерін қоғамдағы ерекше тұлға ретінде сезінді. Ницшенің «Құдай өлді» деген теориясы пайда болған кезде оның орнын уақытша өнер адамы басты. Ол әлемді өзгелерден бөлек, өзгеше сезіне алатын демиург іспетті қабылданды. Мұндай кейіпкерлер, яғни ішкі әлемі күрделі, рухани жалғыздыққа бейім тұлғалар, әлем әдебиетінің бірқатар көрнекті туындыларында кеңінен көрініс тапқан. Бұл бейнелердің едәуір бөлігі автордың жеке дүниетанымымен, өмірлік тәжірибесімен сабақтасып, белгілі бір деңгейде автобиографиялық сипатқа ие болады. Аталған типтегі кейіпкерлер О. Уайльд «Дориан Грейдің портреті», Ж. К. Гюисманс «Кері бағытта», Г. Гессе «Димиан», «Далалық қасқыр», А. Камю «Бөгде» сынды туындыларда, сондай-ақ Т. Маннның «Тонио Крегер», «Тристан», «Венециядағы өлім» новеллаларында ұшырасады. Бұл шығармаларда адам болмысының қоғамнан оқшаулануы, рухани дағдарысы, өзіндік «менін» іздеуі негізгі тақырыптардың біріне айналады. Қоғамнан оқшау, өмірді өзгеше қабылдайтын шизоидты бейнеге жақын мұндай кейіпкерлері бар туынды деп М. Мағауиннің «Жармақ» романын айтуға болады. Бұл романда сананың екіұдай күйге түсуі, тұлғаның екіге жарылуы сынды шизофреникалық дискурстың нышан-белгілері бас қылтитады. Делез бен Гваттари түсіндіргендей, шизофреникалық дискурс клиникалық диагнозды емес, тілдің, нарративтің, «меннің» фрагментациясын білдіреді. Бұл құбылыс романда кейіпкер психологиясымен ғана емес, мәтін құрылымымен де тығыз байланысты.

Туындының негізгі өзегі – Мұрат бейнесіндегі ішкі «меннің» бөлінуі. Кейіпкер өзін тұтас субъект ретінде емес, жартылай өмір сүріп жүрген, толық іске аспаған болмыс ретінде сезінеді. Бұл күй роман мәтнінде тікелей айтылады: «...Бірге туған бауыр да емес, егіздің сыңары да емес, бір кісі – бүтіннен бөлінген жармақ екенбіз... [12]. Бұл үзілімдер Мұраттың психологиялық ахуалын ғана емес, бүкіл романның философиялық векторын айқындайды. Мұндағы «мен» – бөлшектенген, өзін-өзі нық ұстап тұра алмайтын құрылым. Шығармада Делез-Гваттари сипаттаған шизофреникалық сана дәл осылай бір орталыққа бағынбайтын, үнемі ыдырап отыратын жүйе ретінде көрініс тапқан.

Тұлғаның екіге жарылуы романда Мұрат пен Марат оппозициясы арқылы күшейтіледі. Бұл екі бейне бір адамның ішкі және сыртқы «менін» білдіріп қана қоймай, сананың өз-өзімен сөйлесуін, ішкі қақтығысын бедерлейді. Мұрат – рефлексияға, рухани ізденіске бейім

ішкі «мен», ал Марат – әлеуметтік бейімделген, прагматикалық сыртқы «мен». Осы бинарлық құрылым романның шизофреникалық дискурстық табиғатын айқындайды.

Сонымен қатар шизофреникалық дискурс романда фрагментті баяндау құрылымы арқылы іске асады. Мәтін бірізді фабулаға емес, ой үзіктеріне, естелікке, ішкі есеп берулерге негізделеді. Кейіпкердің санасы оқиғаны емес, өзін түсінуге тырысады. Осы себепті роман оқырманға дайын шындық ұсынбайды, керісінше, оны кейіпкер санасының ішіне бүгеді. Мұраттың күйзелісі романда ашық эмоция арқылы емес, ой арқылы беріледі. Кейіпкер жыламайды, айқайламайды, сезімін сыртқа шығармайды. Керісінше, ол өзін бақылап, бағалап, саналы түрде «диагноз» қояды. Мұраттың өз хал-жағдайын «жармақ» деп анықтауы – эмоцияның емес, интеллектуалдық рефлексияның нәтижесі. Кейіпкер адамдармен қарым-қатынасқа түсуге қабілетті болғанымен, ол байланыстан гөрі ішкі әлеміне үнілуді таңдайды.

Шизофреникалық дискурс романда уақыт трансформациясы арқылы да көзге бірден шалынады. Өткен, қазіргі және болашақ уақыт нақты хронологиямен емес, сананың логикасымен беріледі. Мұрат өткен өмірін қазіргі санасынан бөлек тұрған құбылыс ретінде қабылдайды, ал болашақ анық бағдар емес, белгісіз кеңістік ретінде көзге түседі. М. Мағауин романында шизофреникалық дискурс жеке психологиялық трагедиямен шектелмейді. Ол қоғам мен тұлға арасындағы қайшылықтың көркем формасына айналады. Мұрат қоғам нормаларына толық сіңісе алмайды, бірақ оларды түбегейлі жоққа да шығармайды. Осы аралық күй – шизоидты болмыстың әлеуметтік өлшемін айқындайды.

Романның басты кейіпкері Мұрат бейнесі ең алдымен ішкі «меннің» бөлінуімен сипатталады. Кейіпкер өзін тұтас, біртұтас субъект ретінде емес, үнемі өзін сырттан бақылап, бағалап, тіпті айыптап отыратын сана иесі ретінде қабылдайды. Бұл жағдай оның ішкі монологтарынан айқын байқалады: «Тақаудағы төрт-бес жылда, ғасырдың соңына дейін бітіріп-ақ қалар едім – аяқ астынан шыққан пәлекет – арылмас сор боп жабысқан. Ойым онға емес, өзім екіге бөліндім. Бүтін емес, жарты кісі сияқтымын» [12]. Аталған үзіндіде кейіпкердің өз болмысын «жарты кісі» ретінде сезінуі оның тұлғалық тұтастығының күйрегенін, ішкі бірліктің жоғалғанын көрсетеді. Мұрат үшін бұл бөлшектену кездейсоқ психологиялық күй емес, оның өмір сүру тәсіліне айналған тұрақты жағдай ретінде бейнеленеді. Бұл көрініс Г. Гантрип сипаттаған шизоидты тұлғаның негізгі күйімен толық сәйкес келеді. Ғалымның пікірінше, шизоидты адам «өзін шын мәнінде тірі сезінуден гөрі, өзін бақылаушы сана ретінде өмір сүреді», яғни ол әрекет етуші субъект болудан гөрі, өз болмысын сырттай талдаушы позицияда қалады [4]. Мұраттың санасы да дәл осылай әрекеттен гөрі рефлексияға, өмірді тікелей бастан кешіруден гөрі оны ой елегінен өткізуге бағытталған. Кейіпкер ішкі драманы іс-қимыл арқылы шешпейді, керісінше оны сананың ішінде үздіксіз қайта ойлаумен, өз-өзіне сұрақ қоюмен тереңдете түседі. Осылайша, Мұрат бейнесіндегі ішкі «меннің» бөлінуі романның психологиялық өзегін құрап, шизоидты сананың басты белгісі ретінде көрінеді. Бұл екіге жарылу кейіпкердің жалғыздығын күшейтіп қана қоймай, оны сыртқы әлемнен барған сайын алшақтата түседі.

1-кесте. «Жармақ» романындағы шизоидты кейіпкер бейнесінің (Мұрат) құрылымы

Шизоидтық белгі	Мұрат бейнесі	Нарратив	Қызметі
Ішкі «меннің» бөлінуі (диссоциация)	Өзін біртұтас субъект ретінде емес, «өзін-өзі сырттан бақылаушы» ретінде сезіну	Ішкі монолог, өзін-өзі айыптау; екі «меннің» қақтығысы	Тұлғалық тұтастықтың күйреуін көрсету
Эмоционалдық бұйығылық	Сезімді ашық айтуға қиналу; жақын қарым-қатынастан қашық жүру	Сыртқы диалогтың сиреуі; ішкі сөздің басымдығы	Жалғыздық пен жатсыну мотивін күшейту
Интеллектуализация (қорғаныс механизмі)	Сезімнің орнына ойлау, талдау, моральдық-этикалық өзін-өзі таразылау	Философиялық пайым, рефлексиялық ой ағымы	Ішкі драманы «ақыл» арқылы тіреп тұру, бірақ оны шешпеу

Жақындыққа амбиваленттілік	Бір жағынан байланысқа мұқтаждық, екінші жағынан «жұтылып кету» қорқынышы	Қайшылықты ішкі диалог; тұрақсыз шешімдер	Шизоидты трагизмнің психологиялық өзегін ашу
Әлеуметтік жатсыну	Ортамен үйлеспеу; қоғам нормаларын бөтен сезіну	Сыртқы әлемді қабылдаудың «суық» модусы; бақылаушы позиция	Қоғам–тұлға қайшылығын айқындау
Өзіндік бақылау, өзін «объект» ету	Өз әрекетін, ойын, мінезін үздіксіз өлшеп, бағалау	Автоанализ, өзіндік есеп беру риторикасы	Кейіпкердің «менін» объектілендіру, ішкі қысымды күшейту
Фрагментті сана (ойдың үзкітлілігі)	Естелік, әсер, ойдың үзкіт-үзкіт келуі; тұтастықтың үзілуі	Фрагментті құрылым, эпизодтардың үзкіт монтажы	«Шизофреникалық дискурс» әсерін жасау
Уақыттың субъективтенуі	Өткен-қазіргі-болашақ араласып кетуі	Ретроспекция, ой арқылы уақыттың «секіруі»	Сананың ішкі қозғалысын фабуладан жоғары қою
«Мен» мен «әлем» шекарасының тұрақсыздығы	Өзгелерді «бөгде» сезіну, әлемге толық кіріге алмау	Қашықтықты сақтайтын баяндау	Шизоидтың «ішке бүккен болмысын» бейнелеу
Қостұлғалық оппозиция (Мұрат ↔ Марат)	Мұрат — рухани/рефлексиялық «ішкі мен»; Марат — прагматикалық/бейімделгіш «сыртқы мен»	Бинарлық композиция, қарсы қою	Құндылықтар дағдарысын және тұлғалық бөлінуді модельдеу

Жоғарыдағы кестеден көріп отырғанымыздай, шығармадағы шизоидты кейіпкер бейнесі (Мұрат) шизоидты тұлға типіне тән белгілер бойынша жүйеленіп берілді. Шизоидтық сипат жеке бір мінез ерекшелігі емес, кейіпкердің бүкіл болмысын, шығарманы баяндау құрылымын да ұйымдастыратын жүйе ретінде іске асырылады. Демек, шизоидтық тек мазмұндық деңгейде (кейіпкер психологиясы) ғана емес, құрылымдық деңгейде (нарратив формасы) де көрініс табады.

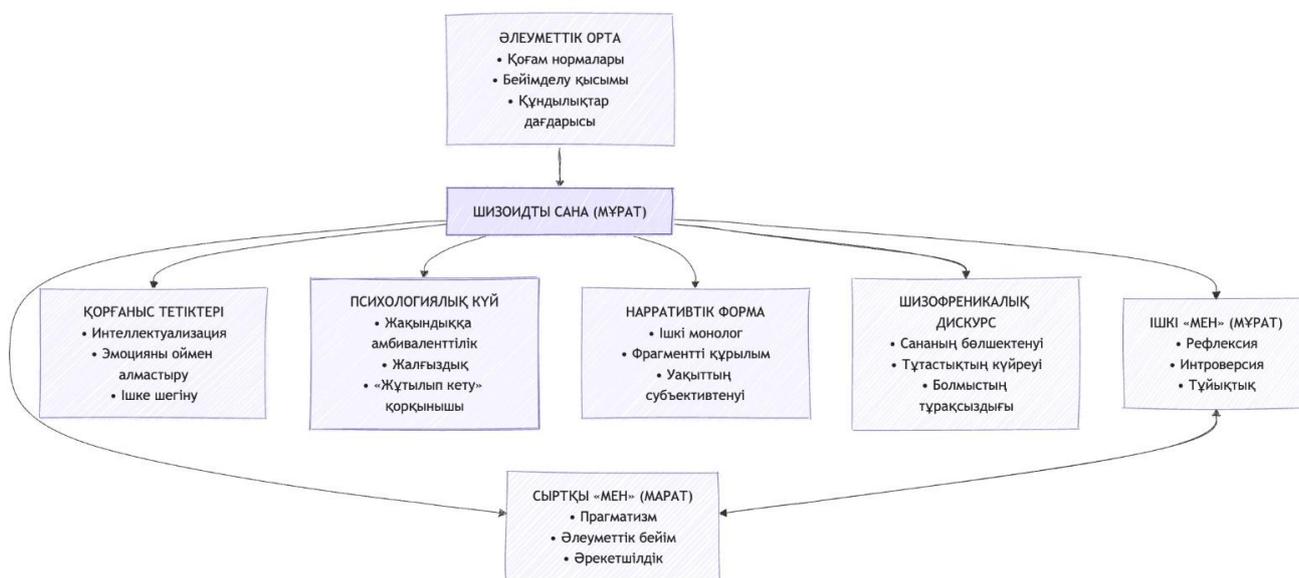
Ішкі «меннің» бөлінуі (диссоциация) Мұрат бейнесіндегі барлық өзге шизоидты сипаттардың бастау нүктесі. Кейіпкердің өзін «өзін-өзі сырттан бақылаушы» сана ретінде қабылдауы оның субъектілік тұтастығының күйрегенін аңғартады және романның идеялық өзегін айқындайды. Осы ішкі бөлшектену эмоционалдық бұйығылыққа, интеллектуализацияға және өзін объектілеуге алып келетін психологиялық тізбек қалыптастырады. Эмоционалдық бұйығылық пен интеллектуализация кестеде көрсетілгендей, Мұраттың негізгі қорғаныс тетіктері болып қызмет етеді. Кейіпкер сезімді тікелей бастан кешіруден қашып, оны ой арқылы өңдеуге бейімделеді. Бұл жағдай нарратив деңгейінде сыртқы диалогқа түспеуінен, ішкі монологтың басымдығымен және философиялық пайымның көбеюімен көзге түседі. Нәтижесінде кейіпкердің ішкі драмасы шешімін таппай, сананың ішінде «тоқтап» қалады, бұл шизоидты трагизмнің тереңдеуіне әкеледі.

Мұрат адамдармен араласуға, сөйлесуге мұқтаж болғанына қарамастан ішкі жан дүниесі оңашалануды қалап тұрады, адамдардан секемденеді. Оның бұл мінезі жақындыққа амбиваленттілік екіұдайылық тұрақсыз шешімдер мен қайшылықты ішкі диалог арқылы әдіптеліп, шизоидты тұлғаның психологиялық өзегін ашады. Осы амбиваленттілік әлеуметтік жатсынумен ұштасып, кейіпкердің қоғам нормаларын бөтен сезінуіне және сыртқы әлемге бақылаушы позицияда қарауына себеп болады.

Нарративтік тұрғыдан қарағанда кестеде көрсетілген фрагментті сана, уақыттың субъективтенуі және «мен», «әлем» шекарасының тұрақсыздығы романның баяндау құрылымын айқындай түседі. Оқиғалар бірізді фабуламен емес, ой үзіктігі, ретроспекция арқылы беріледі. Бұл тәсіл романда «шизофреникалық дискурс» әсерін қалыптастырып, шындықты бөлшектенген субъективті тәжірибе ретінде ұсынады.

Соңында, қостұлғалық оппозиция (Мұрат ↔ Марат) кестеде шизоидты кейіпкер бейнесінің концептуалдық түйіні ретінде көрсетілген. Бұл бинарлық модель бір адамның ішкі қақтығысын ғана емес, қазіргі қоғамдағы құндылықтар дағдарысын, тұлғаның ішкі және сыртқы талаптар арасындағы бөлінуін символдық түрде бейнелейді.

Жалпы алғанда, 1-кесте романдағы шизоидты кейіпкер бейнесінің құрылымын көпдеңгейлі жүйе екендігін көрсете отырып, оның психологиялық, нарративтік және идеялық қызметін тұтастай көрсетуге мүмкіндік алады. Демек, Мұрат бейнесі қазақ әдебиетіндегі шизоидты сананың көркем репрезентациясы ғана емес, қазіргі заман адамының рухани бөлшектенуін модельдейтін көркемдік құрылым ретінде танылады.

1-сурет. М. Мағауиннің «Жармақ» романындағы шизоидты кейіпкер бейнесінің құрылымдық моделі

Ұсынылып отырған концептуалдық диаграмма М. Мағауиннің «Жармақ» романындағы шизоидты кейіпкер бейнесінің құрылымын көпдеңгейлі жүйе ретінде көрсетеді. Диаграмманың орталық өзегін шизоидты сана (Мұрат) құрайды, ол ішкі «мен» мен сыртқы «меннің» (Мұрат ↔ Марат) қақтығысы арқылы модельденеді. Бұл оппозиция тұлғалық бөлшектенудің көркем бейнесі ретінде қызмет атқарып, кейіпкердің рухани болмысы мен әлеуметтік бейімделу стратегиясының арасындағы қайшылықты көрсетеді.

Құрылымдық модельде шизоидты сананың қорғаныс тетіктері (интеллектуализация, эмоцияны оймен алмастыру, ішке бүге беру) және психологиялық күйлері (жақындыққа амбиваленттілік, жалғыздық, жұтылып кету қорқынышы) жеке блоктар ретінде берілген. Бұл элементтер кейіпкердің ішкі драмасын түсіндірумен қатар, Н. Мак-Вильямс пен Г. Гантрип сипаттаған шизоидты тұлға типімен теориялық тұрғыда үндеседі.

Диаграммада нарративтік форма (ішкі монолог, фрагментті құрылым, уақыттың субъективтенуі) көрсетіліп, шизоидты сананың тек мазмұндық емес, баяндау деңгейінде де іске асатыны айқындалады. Осы элементтердің жиынтығы романда «шизофреникалық дискурстың» қалыптасуына алып келеді, яғни шындық тұтас әрі тұрақты құрылым ретінде емес, бөлшектенген субъективті тәжірибе ретінде ұсынылады.

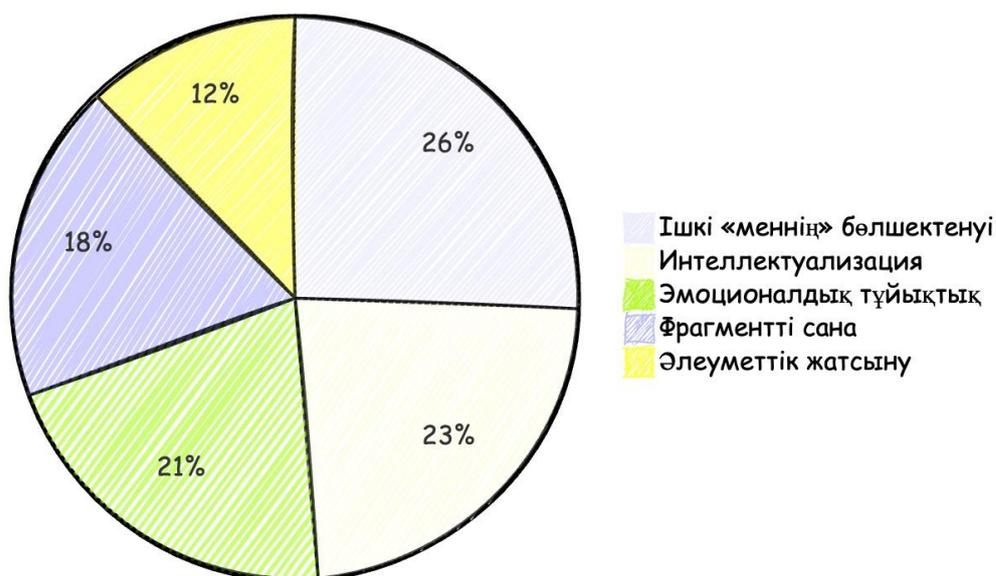
Ендігі кезекте контент-талдауға сүйене отырып, шизоидты белгілерге қатысты сандық талдауға ойысайық. Мәтінмен жұмыс барысында шизоидты санаға тән белгілерге сәйкес келетін 82 мәтіндік фрагмент анықталды. Оларды 2-кестеден көруге болады.

2-кесте. М. Мағауиннің «Жармақ» романындағы шизоидты белгілердің мәтін бойына таралу жиілігі

Шизоидты белгі	Мәтіндегі көрініс түрі	Фрагмент саны	Үлесі (%)
Ішкі «меннің» бөлшектенуі (диссоциация)	Өзін-өзі бақылау, қостұлғалық ой, «мен» туралы рефлексия	21	25,6 %
Интеллектуализация	Философиялық ойлау, моральдық өзін-өзі талдау, рационал пайым	19	23,1 %
Эмоционалдық бұйығылық	Сезімді басу, ашық эмоциядан қашу	17	20,7 %
Фрагментті сана	Ой үзкітері, естелік монтажы, логикалық секірістер	15	18,3 %
Әлеуметтік жатсыну	Қоғамнан алыстау, бөгделік сезімі	10	12,3 %
Барлығы		82	100 %

Кестеде көрсетілген ең жоғары үлес ішкі «меннің» бөлшектенуіне (25,6 %) тиесілі, бұл туындыдағы тұлғалық диссоциацияның негізгі ядро екенін көрсетеді. Интеллектуализация (23,1 %) мен эмоционалдық бұйығылықтың (20,7 %) жоғары көрсеткіші шизоидты тұлғаға тән қорғаныс тетіктерінің мәтін бойына біркелкі таралғанын айғақтайды.

Фрагментті сана мен әлеуметтік жатсыну белгілерінің жиілігі (18,3 % және 12,3 %) романдағы нарративтің «шизофреникалық дискурс» логикасына сәйкес ұйымдастырылғанын дәлелдейді. Бұл сандық деректер туындыдағы шизоидты белгілердің эпизодтық емес, жүйелі әрі тұрақты құрылым екенін дәлелдейді.

2-сурет. М. Мағауиннің «Жармақ» романындағы шизоидты белгілердің таралу тығыздығы

Диаграммадағы сандық талдау нәтижелері туындыдағы шизоидты белгілердің басым бөлігін ішкі психикалық үдерістер құрайтынын көрсетті. Ішкі «меннің» бөлшектенуі мен интеллектуализация жалпы көрсеткіштің жартысына жуығын қамтиды. Бұл романда сыртқы әрекетке қарағанда сананың ішкі қозғалысы басты орын алатынын дәлелдейді. Эмоционалдық бұйығылық пен фрагментті ойлау «шизофреникалық дискурстың» нарративтік негізін қалыптастырып, кейіпкердің әлеммен толыққанды байланыс орната алмауын көрсетеді.

Қорытынды

М. Мағауиннің «Жармақ» романындағы шизоидты тұлға клиникалық мағынадағы психологиялық ауытқу емес, тұлғаның ішкі күйі әлсіреп, күйреген, өз-өзімен қақтығыстағы экзистенциалдық субъект ретінде бейнеленеді.

Зерттеу барысында романдағы басты кейіпкердің ішкі «менінің» екіге бөлінуі, диссоциация, эмоционалдық бұйығылық пен интеллектуализация тақылеттес шизоидты санаға тән нышандар көркем мәтіннің құрылымдық қағидатына айналғаны анықталды. Кейіпкердің санасы бір орталықтан басқарылмайтын, үнемі өзіне қарсы сөйлейтін көпдауысты құрылым ретінде көрінеді. Бұл ерекшелік романдағы нарративтің үзіктілігін, субъективті шындықтың басымдығын және объективті әлемнің тұрақсыздығын айқындайды. Шизоидты кейіпкер арқылы қаламгер қазіргі қоғам жағдайындағы тұлғалық тұтастықтың күйреуін, ішкі әлем мен сыртқы шындық арасындағы бітіспес алшақтықты және гуманизм шекаралары туралы күрделі философиялық мәселелерді көтереді.

Сонымен қатар туындыдағы шизоидты кейіпкер бейнесі тек жеке бастың психологиялық трагедиясын ғана емес, қоғам мен адам арасындағы күрделі қатынасты, әлеуметтік бақылау мен рухани еркіндіктің шектелуін бейнелейтін көркем модель ретінде танылады. Осы тұрғыдан алғанда, шизоидты сана романда «ауытқыған» құбылыс емес, керісінше, «дертке шалдыққан» қоғамдық жүйенің ішкі қайшылықтарын әшкерелейтін маргинал субъект позициясында көрінеді.

Зерттеуде қолданылған сандық тәсіл туындыдағы шизоидты белгілердің кездейсоқ немесе эпизодтық сипатта емес, тұрақты жүйелі құрылым түзгенін дәлелдейді. Сандық деректер романда ішкі психикалық үдерістердің сыртқы әрекетке қарағанда басым екенін, ал сананың ішкі қозғалысы фабуладан жоғары тұрғанын айқын көрсетеді. Бұл ерекшелік шығарманың психологиялық-экзистенциалдық табиғатын күшейтіп, оны қазақ әдебиетіндегі шизоидты кейіпкер бейнесін кешенді түрде танытатын концептуалды мәтіндер қатарына қосады.

Қорытындылай келе, аталған зерттеу қазақ әдебиетіндегі шизоидты кейіпкер бейнесін кешенді талдаудың ғылыми қажеттілігін айқындап, ұлттық прозаны әлемдік әдеби-теориялық контекстпен сабақтастыра зерделеуге маңызды үлес қосады. Алынған тұжырымдар алдағы уақытта қазақ әдебиетіндегі маргинал сана, психологиялық нарратив және субъективті шындық мәселелерін зерттеуде әдіснамалық негіз бола алады.

Әдебиеттер

1. Deleuze G., & Guattari F. *Anti-Oedipus: Capitalism and Schizophrenia* [Электрондық ресурс]. - 1977. – URL: https://monoskop.org/images/d/da/Deleuze_Gilles_Guattari_Felix_Anti-Oedipus_Capitalism_and_Schizophrenia.pdf (қаралды 12.2025)
2. Корман Б.О. *Изучение текста художественного произведения*. - Москва: Просвещение, 1972. – 110 с.
3. Guntrip H. *Schizoid Phenomena, Object Relations and the Self* [Электрондық ресурс]. - 1969. – URL: <https://psptraining.com/wp-content/uploads/Guntrip-H.-1968.-Schizoid-phenomena-object-relations-and-the-self.pdf> (қаралды 01.2026)
4. McWilliams N. *Psychoanalytic Diagnosis: Understanding Personality Structure in the Clinical Process*. [Электрондық ресурс]. - 1994. – URL: https://therapistuncensored.com/wp-content/uploads/2019/10/Psychoanalytic_Diagnosis_-_Nancy_McWilli.pdf (қаралды 01.2026)

5. Deleuze G., & Guattari F. (1987). A Thousand Plateaus: Capitalism and Schizophrenia. [Электрондық ресурс]. – 1987. – URL: <https://files.libcom.org/files/A%20Thousand%20Plateaus.pdf> (қаралды 01.2026)
6. Фуко М. История безумия в классическую эпоху [Электрондық ресурс]. – 2010. – URL: <https://dao-in-out.ru/upload/iblock/0e5/0e555e8acaf1196c318106b706099e21.pdf>. (қаралды 01.2026)
7. Руднев В. Философия языка и семиотика безумия: избранные работы. – Москва: Издательский дом «Территория будущего», 2007. – 742 с.
8. Петрова Н.А. Литература в неантропоцентрическую эпоху. Опыт О.Мандельштама: монография. – Пермь, 2001. – 311 с.
9. Мұхамеджанова А.Б. Мұхтар Мағауиннің жаңа прозасы. Филология ғылымдарының кандидаты ғылыми дәрежесін алу үшін дайындалған диссертацияның авторефераты. – Алматы, 2009. – 24 б.
10. Байтанасова Қ., Нұрлыбек Г. Қазіргі қазақ прозасындағы фольклорлық мотивтер // Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің ХАБАРШЫСЫ. ФИЛОЛОГИЯ сериясы. – 2019. - №2(127). – Б. 36-44.
11. Sultan Y. Modern Kazakh novels: the genre transformation // «Keruen» scientific journal M.O. Auezov Institute of Literature and Art. – 2021. – Volume 2. №71. – Б. 36-44.
12. Мағауин М. Жармақ. [Электрондық ресурс]. – 2007. – URL: <http://kerey.kz/?p=2532> (қаралды 12.2025)

References

1. Deleuze G., Guattari F. Anti-Oedipus: Capitalism and Schizophrenia [Elektronдық resurs]. – 1977. – URL: https://monoskop.org/images/d/da/Deleuze_Gilles_Guattari_Felix_Anti-Oedipus_Capitalism_and_Schizophrenia.pdf (qaraldi 12.2025) (in English)
2. Korman B.O. Izuchenie teksta khudozhestvennogo proizvedeniya. – Moskva: Prosveshchenie, 1972. – 110 s. (in Russian)
3. Guntrip H. Schizoid Phenomena, Object Relations and the Self [Elektronдық resurs]. – 1969. – URL: <https://psptraining.com/wp-content/uploads/Guntrip-H.-1968.-Schizoid-phenomena-object-relations-and-the-self.pdf> (qaraldi 01.2026) (in English)
4. McWilliams N. Psychoanalytic Diagnosis: Understanding Personality Structure in the Clinical Process [Elektronдық resurs]. – 1994. – URL: https://therapistuncensored.com/wp-content/uploads/2019/10/Psychoanalytic_Diagnosis_-_Nancy_McWilli.pdf (qaraldi 01.2026) (in English)
5. Deleuze G., Guattari F. A Thousand Plateaus: Capitalism and Schizophrenia [Elektronдық resurs]. – 1987. – URL: <https://files.libcom.org/files/A%20Thousand%20Plateaus.pdf> (qaraldi 01.2026) (in English)
6. Fuko M. Istoriya bezumiya v klassicheskuyu epokhu [Elektronдық resurs]. – 2010. – URL: <https://dao-in-out.ru/upload/iblock/0e5/0e555e8acaf1196c318106b706099e21.pdf> (qaraldi 01.2026) (in Russian)
7. Rudnev V. Filosofiya yazyka i semiotika bezumiya: izbrannye raboty. – Moskva: Izdatelskiy dom «Territoriya budushchego», 2007. – 742 s. (in Russian)
8. Petrova N.A. Literatura v neantroposentricheskuyu epokhu. Opyt O. Mandelshtama: monografiya. – Perm': 2001. – 311 s. (in Russian)
9. Mukhamedzhanova A.B. Mukhtar Magauin'niñ jaña prozası. Filologiya ğilimdarınıñ kandidati ğilmi дәrejesin alu üşin dayındalğan dissertaciyanıñ avtoreferatı. – Almatı, 2009. – 24 b. (in Kazakh)
10. Baitanasova Q., Nürlybek G. Qazirgi qazaq prozasındağı fol'klorlıq motivter // L.N. Gumilev atyndağı Evraziya Ultyq Universitetiniñ XABARŞISI. Filologiya seriyası. – 2019. – №2(127). – B. 36-44. (in Kazakh)
11. Sultan Y. Modern Kazakh novels: the genre transformation // «Keruen» scientific journal M.O. Auezov Institute of Literature and Art. – 2021. – Volume 2. №71. – B. 36-44. (in English)

12. Magauin M. Jarmaq [Elektronдық resurs]. – 2007. – URL: <http://kerey.kz/?p=2532> (qaraldi 12.2025) (in Kazakh)

Ж. Секей

Шәкәрім университет,
071412, Республика Казахстан, г. Семей, ул. Глинки, 20 А
ORCID: 0000-0002-0984-7860
e-mail: janbota2010@mail.ru

ОБРАЗ ШИЗОИДНОГО ПЕРСОНАЖА В РОМАНЕ М. МАГАУИНА «ЖАРМАК» И «ШИЗОФРЕНИЧЕСКИЙ ДИСКУРС»

Аннотация: В статье рассматривается образ шизоидного персонажа в романе М. Магауина «Жармак» в рамках шизофренического дискурса. Цель статьи – выявить художественное представление феноменов расщепления личности, внутреннего «я», спонтанности, интеллектуализации в произведении и определить их нарративную структуру. В исследовании использованы методы нарратологического, дискурсивного и контент-анализа. При этом частота и устойчивость шизоидных признаков в тексте определены качественно-количественным подходом.

В результате исследования установлено, что образ шизоидного персонажа в романе реализуется не только в психологическом состоянии, но и через нарративную структуру, фрагментарное повествование, внутренний монолог и субъективацию времени и реальности. В то же время не игнорировались экзистенциальные вопросы о границах человеческого существования в условиях «болезненной цивилизации». Двойственное противостояние главных героев романа – Мурата и Марата – обосновывалось как концептуальная модель, отражающая расщепление личности, кризис ценностей в современном обществе и внутренний конфликт сознания.

Научная значимость исследования определяется всесторонним теоретическим изучением шизоидного характера и «шизофренического дискурса» в казахской литературе. Практическая ценность имеет применение в преподавании проблем литературоведения, нарратологии, психологической прозы, а также в интерпретации современной казахской прозы. Результаты исследования могут служить основой для всестороннего изучения маргинального сознания в искусстве речи и в практике преподавания современной казахской литературы.

Ключевые слова: шизоидный персонаж, внутреннее «я», расщепление личности, отчуждение, нарратив, шизофренический дискурс.

Zh. Sekey

Shakarim University,
071412, Republic of Kazakhstan, Semey, Glinka Street 20 A
Orcid: 0000-0002-0984-7860
e-mail: janbota2010@mail.ru

THE IMAGE OF A SCHIZOID CHARACTER IN M. MAGAUIN'S NOVEL «ZHARMAK» AND «SCHIZOPHRENIC DISCOURSE»

Abstract: The article examines the image of a schizoid character in M. Magauin's novel «Zharmak» within the framework of schizophrenic discourse. The purpose of the article is to identify the artistic representation of the phenomena of personality splitting, inner self, spontaneity, and intellectualization in the work and to determine their narrative structure. The research uses the methods of narratological, discursive, and content analysis. At the same time, the frequency and stability of schizoid signs in the text are assessed using both qualitative and quantitative approaches.

As a result of the study, it was found that the image of a schizoid character in the novel is realized not only in a psychological state, but also through a narrative structure, fragmentary narration, internal monologue, and subjectivation of time and reality. At the same time, existential questions about the limits of human existence in a "painful civilization" were not ignored. The dual confrontation of the novel's main characters, Murat and Marat, was justified as a conceptual model reflecting the split of personality, the crisis of values in modern society, and the internal conflict of consciousness.

The scientific significance of the study is determined by a comprehensive theoretical study of the schizoid nature and «schizophrenic discourse» in Kazakh literature. It has practical value in teaching problems of literary criticism, narratology, and psychological prose, as well as in interpreting modern Kazakh prose. The results of the study can serve as a basis for a comprehensive study of marginal consciousness in the art of speech and in the practice of teaching modern Kazakh literature.

Keywords: schizoid character, inner self, split personality, alienation, narrative, schizophrenic discourse.

Автор туралы мәліметтер

Секей Жанбота – филология ғылымдарының кандидаты, қазақ филологиясы кафедрасының аға оқытушысы, Шәкәрім университеті, Қазақстан Республикасы, Семей, e-mail: janbota2010@mail.ru, Orcid: <http://orcid.org/0000-0002-0984-7860>.

Сведения об авторе

Секей Жанбота – кандидат филологических наук, старший преподаватель кафедры казахской филологии, Шәкәрім Университет, Республика Казахстан, Семей, e-mail: janbota2010@mail.ru, Orcid: <http://orcid.org/0000-0002-0984-7860>.

Information about the author

Sekey Zhanbota – Candidate of Philological Sciences, Senior Lecturer at the Department of Kazakh Philology, Shakarim University, Republic of Kazakhstan, Semey, e-mail: janbota2010@mail.ru, Orcid: <http://orcid.org/0000-0002-0984-7860>.

Редакцияға енуі 29.01.2026

Өңдеуден кейін түсуі 02.03.2026

Жариялауға қабылданды 27.03.2026

IRSTI: 17.01.07

К.А. Aubakirova, Е.К. Berikbolova*

Shakarim University,

071412, Republic of Kazakhstan, Semey, 20A Glinka Street

*ORCID: 0009-0002-7096-4510

*e-mail: shakarimtanu.semey@mail.ru

TEXTUAL STUDIES OF ABAI'S WORKS (BASED ON THE RESEARCH OF KAIYM MUKHAMEDKHANOV)

Abstract. This article analyzes the textual (textological) problems of Abai Kunanbayuly's literary heritage and examines scholarly approaches to restoring the authenticity of the poet's original texts. The relevance of the study lies in the numerous textual distortions found in various editions of Abai's poetry and prose published in different historical periods, which significantly influence the interpretation of their meaning and ideological content.

The research is primarily based on Kayim Mukhamedkhanov's fundamental work «On the Textology of Abai's Works». A comparative analysis is conducted between Murseit Bikeyuly's manuscripts (1905-1910), the first printed collection of Abai's works published in 1909, and later Soviet-era editorial versions.

The article presents concrete examples of textual discrepancies in several poems. It substantiates that «Internatta okyp jur» («Studying at a Boarding School») and «Gylym tappai maktanba» («Do Not Boast Without Knowledge») were originally parts of a unified work. In the poem «Zhaz» («Summer»), the misprinted line «Azildesip, sylkyldap» is corrected to the authentic version «Kenesip, kulip, sylqyldap». Lexical, phonetic, and semantic inaccuracies in works such as «Bolys boldym, mineki», «Bireudin kisisi olse, karaly ol», and «Aittym salem, Kalamkas» are also analyzed based on Mukhamedkhanov's arguments.

The study further reviews contemporary English-language research on Abai's textology, including issues of digital corpus creation, orthographic and phonetic variation among manuscripts, and interpretative challenges related to the «Words of Edification».

The findings confirm that restoring Abai's authentic texts is essential for preserving the historical memory of national spirituality. Mukhamedkhanov's methodology laid the foundation for a new direction in Kazakh literary studies and remains central to modern Abai studies.

Keywords: Abai, textology, textual studies, original text, manuscript, comparative analysis, poetics.

Introduction

The legacy of the great Abai constitutes an unparalleled treasure of Kazakh spiritual culture. Abai studies (Abai studies), which have been formed as an independent scholarly field, aim to comprehensively examine the philosophical views reflected in the poet's poems and prose writings.